

УДК 378.147.111:792.028.3

*Раденко Юлія Володимирівна,
заслужена артистка України,
доцент кафедри кіно-, телемистецтв
факультету кіно і телебачення
Київського національного університету
культури і мистецтв
tanshersh80@ukr.net*

ВТІЛЕННЯ НАВИЧОК СЦЕНІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДОГО АКТОРА

Мета дослідження полягає в розкритті значення набутих навичок зі сценічного мовлення у професійній діяльності молодого актора. **Методологія дослідження.** У досягненні поставленої мети застосовано наступні методи дослідження: порівняння, систематизації, аналіз, узагальнення досліджуваної проблеми, використано праці зі сценічної мови та акторської майстерності в театральному мистецтві. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що сценічне мовлення розглядається як один із провідних факторів для успішної діяльності молодого актора. **Висновки.** Аналізуючи різні джерела, підсумовуємо, що найважливішим показником для майбутнього актора, який підкреслює акторську майстерність та досконале оволодіння сценічним мовленням, є емоційна виразність, що розкриває глибину думок і почуттів. Людський голос унікальний і, оскільки він підкорюється нашій волі, ми здатні контролювати його видобування, а, отже, довести мовну техніку до досконалості. Сценічне мовлення своєю чергою перебуває у постійному розвитку та щоразу поповнюється різноманітними науковими працями.

Ключові слова: сценічне мовлення, актор, інтонація, дія, голос, професійні навички.

Раденко Юлія Владимировна, заслуженная артистка Украины, доцент кафедры кино-, телеискусств факультета кино и телевидения Киевского национального университета культуры и искусств

Воплощение навыков сценической речи в профессиональной деятельности молодых актеров

Цель исследования заключается в раскрытии значения приобретенных навыков сценической речи в профессиональной деятельности молодого актера. **Методология исследования.** В достижении поставленной цели применены следующие методы исследования: сравнение, систематизация, анализ, обобщение исследуемой проблемы, использованы труды по сценической речи и актерскому мастерству в театральном искусстве. **Научная новизна** исследования заключается в том, что сценическая речь рассматривается как один из ведущих факторов для успешной деятельности молодого актера. **Выводы.** Анализируя разнообразные источники, суммируем, что важнейшим показателем для будущего актера, который подчеркивает актерское мастерство и совершенное владение сценической речью, есть эмоциональная выразительность, которая раскрывает глубину мыслей и чувств. Человеческий голос уникален и, поскольку он подчиняется нашей воле, мы способны контролировать его извлечение, а, следовательно, довести языковую технику до совершенства. Для молодых актеров это является необходимым условием для профессионального будущего, так как именно качественный голос способен эмоционально

повліять на зрителя. Сценическая речь в свою очередь находится в постоянном развитии и каждый раз пополняется различными научными трудами.

Ключевые слова: сценическая речь, актер, интонация, действие, голос, профессиональные навыки.

Radenko Yuliya, Honored Artist of Ukraine, Docent of the Cinema and Television Arts Department, Faculty of Film and Television, Kiev National University of Culture and Arts

The embodiment of skills of stage speech in the professional activity of young actors

Purpose of the article is to reveal the value of the acquired skills of stage speech in the professional operation of the young actor. **Methodology.** In achieving this goal, the following research methods were used: comparison, systematisation, analysis, the generalisation of the problem studied, works on stage speech and acting in theatrical art were used. **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the research is that the stage speech is considered as one of the leading factors for the successful activity of the young actor. **Conclusions.** Analyzing various sources, we summarise that the most important indicator for the future actor, who emphasises acting skills and perfect mastery of stage speech, is emotional expressiveness, which reveals the depth of thoughts and feelings. The human voice is unique and, since it obeys our will, we can control its extraction, and, therefore, to bring the language technology to perfection. For young actors, this is a prerequisite for a professional future, since it is precisely a qualitative voice that can affect the viewer emotionally. Scenic speech, in turn, is in constant development and each time is supplemented by various scientific works.

Key words: stage speech, actor, intonation, action, voice, professional skills.

Актуальність теми дослідження. Аспекти розвитку і становлення сценічного мовлення тісно пов'язані з історією розвитку театру. Сценічне мовлення – це мистецтво, стиль і характер якого змінювався та розвивався згідно з плином часу та появою нових творчих напрямів та акторських шкіл. У процесі історичного становлення та соціальної зумовленості (виникає у зв'язку з потребами суспільства) сценічна мова змінювала норми (культуру мови), форму та зміст, вдосконалюючись та видозмінюючись.

Проблема професійних якостей та мовленнєвої компетентності стосується не лише акторської сфери, але й усіх сфер діяльності: політичної, культурної, суспільної.

Живе, дієве слово визначає найсуттєвіші аспекти творчості, саме його виражальні емоційно-образні засоби здатні донести театральний задум, втілити найтонші відчуття за допомогою такого інструменту, як голосовий апарат. К. С. Станіславський казав: «Слово є найбільш конкретним виразником людської думки» [7].

Молоді актори часто ігнорують значення сценічного мовлення у професійному житті, вважаючи акторську майстерність більш значимою, проте саме кропітка, майже філігранна робота над чіткістю вимови, здатність донести слово та думку до глядача, є важливим показником рівня культури, критерієм для відбору акторів на роль. Підвищення виконавської майстерності, поєднання краси слова зі сценічною дією, слова мудрого, музичного, емоційного, дотепного, викликає зацікавлення глядача (слухача), впливає не лише на його свідомість, але й на почуття та емоційний відгук.

Аналіз досліджень і публікацій. Упродовж багатьох століть активно вивчаються будова та фізіологічні особливості голосового апарату людини,

досліджуються його можливості, удосконалюються методи та принципи вдосконалення.

Вчення про мову створили великі основоположники Московського Художнього театру В. Немирович-Данченко і К. Станіславський. Заслуга митців полягала в тому, що вони надали стрункості окремим спостереженням та роздумам про сценічне мовлення, узагальнили їх, створили систему, додавши до неї свій власний багатолітній практичний досвід [3].

Розглянемо основні праці зі сценічного мовлення, на яких ґрунтується підготовка молодих спеціалістів творчих спеціальностей до професійної діяльності.

Багато науковців, режисерів, акторів і театральних педагогів присвятили свої дослідження проблемі формування голосових даних у процесі підготовки майбутніх акторів, розглядали основні техніки сценічного мовлення, зокрема М. Щепкін, В. Морозов, І. Козлянінова, Н. Федорченко, Н. Жинкін, Н. Стадніченко, Н. Грицан [2], В. Яхонтов, Ю. Фролова, Ю. Васильєв, А. Овчиннікова [5], А. Бурлуцький та інші.

Слово має носити живий характер, бути безпосереднім. Цікаві й корисні рекомендації з цього приводу містять праці М. Рибнікової, В. Острогорського, М. Баженова, Н. Боборикіна, Н. Соловйової, В. Голубкова, Г. Бочарова, Т. Завадської та ін.

Питання мовленнєвої компетентності актора також привертають увагу науковців, а саме мовознавців, психологів, фізіологів: І. Павлова, К. Ушинського, Л. Мацько, О. Леонтєва, Т. Симоненко, В. Сухомлинського, М. Плиско, Л. Хоралець.

У працях К. С. Станіславського значна увага приділена вихованню особистості актора, який за допомогою слова розкриває авторський та режисерський задум, перетворюючи твір на витвір мистецтва. Велике значення приділяється саме природному звучанню голосу, виробленню його дзвінкості та гнучкості, доведення до досконалості шляхом позбавлення від тембрових вад. Костянтин Сергійович зазначав: «Потрібно культивувати тіло і голос актора на основі самої природи» [7].

Н. Корнієнко наголошує на мінливості сценічного мовлення, де слово носить поліфункціональний характер. Це відбувається, на думку вченої, тому, що культура і театр виробляють нові вимоги до мови, відповідно з'являються оновлені нормативи, які призводять до перетворення мовлення.

Надія Грицан у своїх дослідженнях розглядає культуру сценічного мовлення як важливу доміанту творчості актора, що полягає у вихованні дикційної виразності, інтонованої мови та емоційного забарвлення.

А. Овчиннікова при написанні дисертації зосереджувала увагу на мистецтві мови у єдності вербальних і невербальних прийомів, включаючи систему голосомовного тренінгу [5].

Сценічне мовлення в загальному руслі тенденцій літературної мови досліджувала А. Гладишева і зазначала, що воно має свої особливості, пов'язані з передачею усної традиції й повинно бути підсвідомим, доведеним до

автоматизму. Це сприятиме вдалому донесенню актором авторської думки до глядача і не дозволить відволікатися на думки про правильну вимову.

Т. Запорожець у своєму посібнику «Логіка сценічного мовлення», А. Єгорова у методичній розробці «Логіка сценічного мовлення» та Н. Калініна у праці «Логічно мислити – логічно говорити» вважали, що для актора важливим у професійній діяльності є знання засобів і правил логіки сценічного мовлення, які допомагають йому у передачі глядачеві думок, що містяться в ролі. Саме вміння правильно розставляти логічні паузи, наголоси при читанні тексту роблять мову більш виразною та зрозумілою.

А. Попов зауважував, що сценічному мовленню притаманні певні стилі, які являють собою естетичну категорію, що піддається аналізу та структуруванню.

Більшість сучасних авторів висвітлюють лише окремі моменти виразного мовлення, опираючись на систему К. Станіславського, зокрема А. Капська та Є. Адамович визначають основні умови та засоби виразності; І. Блінов та В. Шевченко зосереджують увагу на засобах звукової виразності; елементам інтонації присвячені праці Л. Анкудович, К. Черкашина та Г. Артоболовського; М. Качурин та Г. Олійник [6] описують значення темпу, ритму та мелодики для сценічного мовлення.

Незважаючи на достатню кількість праць за даною темою, питанню втілення сценічного мовлення у професійній діяльності молодих акторів, а також людей творчих професій (режисерів, дикторів, теле- і радіоведучих, артистів естради та ін.), які вивчають дисципліну «Сценічна мова», приділено недостатньої уваги, тому тему, обрану нами, можна вважати актуальною.

Метою дослідження є розкриття значення набутих навичок зі сценічного мовлення у професійній діяльності молодого актора.

Виклад основного матеріалу. Людський голос – складний багатофункціональний процес, явище, пов'язане не тільки з роботою певної групи м'язів, але й з усім психофізичним апаратом і характеризується діапазоном, гнучкістю, висотою, силою, тембром, чіткою дикцією, забарвленням.

Ученими доведено, що в міру зростання емоційної напруги змінюються якісні характеристики мови. Зміни відбуваються у всіх ланках мовного ланцюга – на смислового, логіко-граматичному та моторному рівнях [9]. Будь-яке хвилювання може негативно впливати на звучання голосу, оскільки порушується процес дихання (найголовнішого елемента мистецтва мови), а вміння концентрувати увагу одночасно на роботі м'язів, забезпечувати опору дихання дає можливість стабілізації природного звучання голосу і мови.

Творча індивідуальність особистості розкривається саме через голос, – тому для нього важливо оволодівати майстерністю слова: знайти правильне звуковидобування та постійно вдосконалювати отримане.

Сучасна драматургія та різноманітні форми театру вимагають особливої відповідальності від молодих акторів. Саме від належної підготовки до професійної діяльності, засвоєння теоретичного та практичного матеріалу, набуття знань і умінь студентами інститутів культури і мистецтв залежатиме

процес реалізації майбутнього актора. Сценічне мовлення, як і акторська майстерність, є одними з основних профілюючих предметів, адже саме через слово втілюється сценічний образ.

На думку Г. Олійник, техніка мовлення складається з наступних елементів:

- дихання – що включає в себе фізіологічну основу мовлення;
- голосу – головного інструменту читця;
- дикції – виражається у чіткому вимовлянні звуків, слів та виразів;
- орфоєпії – правильної літературної вимови [6, 14].

Культура сценічної мови починається з орфоєпії, яка визначає норми літературної вимови. Визначною складовою в оволодінні власне сценічним мовленням є робота над дикцією та артикуляцією, яка проводиться у вигляді спеціальних тренінгів, що містять комплекси вправ. Мовлення фізично виявляється у складних діях мовного апарату людини, в її диханні, в голосі та нервово-мозкових процесах. Складність сценічного мовлення як мистецького засобу ще більша [3].

Специфічні особливості мистецтва театру вимагають віртуозного володіння виконавською технікою, яка є основою професійного спілкування, як визначальної характеристики акторської майстерності. Під час вистави актору доводиться взаємодіяти не лише із партнерами на сцені, а також із глядачами та колегами за лаштунками. Сценічне мовлення тісно пов'язане з пластикою, ритмікою, рухом, акторською майстерністю.

Основою будь-якого звучання є дихання, саме від нього залежить сила, краса, легкість, плавність та мелодичність голосу. Дихання формується поступово та зростає у динамічній прогресії. Без активного потоку повітря, спрямованого знизу вгору в резонуючі порожнини обличчя неможливо досягнути рівного звучання та правильних голосних звуків [2].

Вдало щодо значення сказаного слова висловився Лесь Курбас: «Слово має бути сказане так, щоб воно мало акцент доцільності. Пятякання зробилося культурою мови в час відмирання старої культури. Це не виражає стилю мови. Театр має навчитися говорити» [4].

Процес роботи над голосом знаходиться в постійному русі, з'являються нові школи та техніки, які є також рушійною силою і для театрального мистецтва.

Навички сценічного мовлення, отримані у процесі навчання майбутнього актора втілюються згодом у професійну діяльність та продовжують вдосконалюватися, оскільки кожна вистава вимагає нових мовно-голосових засобів виразності.

Творчі професії передбачають постійне перевтілення та імпровізацію, повне володіння своїм тілом та увагою, розуміння сутності власної душі та пристосування до потреб глядача, розуміння стану його внутрішнього світу. К. Станіславський не раз наголошував, що для актора слово «не просто звук, а збудник образів» [7].

Сценічна мова – завжди добре підготовлена мова, вона не може бути спонтанною [8]. Це стосується як вербальної, так і невербальної мови. Ми можемо говорити поглядами, жестами або просто мовчати – це також розмова. Як висловлювався німецький філософ М. Гайдеггер: «Саме мова, а не природа, є для людини «будинком буття»» [1].

Більшість моментів у житті, емоції, почуття передаються словами, а актор живе саме у такому середовищі, коли воно мінливе з кожним сценарієм і потрібно відтворити на сцені уявні моменти, картини, образи, створені сценаристом та режисером.

Перевтілення акторів відбуваються не лише ззовні, але й внутрішньо. Часто сценічний образ зовсім не схожий на той, який є природним у звичному житті. Зовнішньо перевтілитися допомагають грим та костюм, але внутрішньо вимагає певних зусиль від самого актора, які відображаються у переживаннях. За допомогою сценічного мовлення актор пристосовується до образу свого персонажу, виробляє темпоритм голосу, міміку та жести.

Не менш важливими для смислового забарвлення сценічної мови є інтонація та паузи (логічні та психологічні), які емоційно впливають на слухачів. Витримана пауза дає змогу дещо домислити неказане, відчутти по-своєму, а інтонація сприяє вдалій передачі почуттів та емоцій, закладених у тексті, збагачує та поглиблює його внутрішній психологічний зміст, адже для актора важливо зацікавити глядача, привернути до себе увагу та утримати її, а для цього потрібно бути почутим.

Підсумовуючи досліджене, виділимо, що головними, впливовими чинниками актора є його внутрішні та зовнішні артистичні дані, які містять уяву, увагу, емоційну пам'ять, здатність до спілкування, відчуття темпоритму, техніку мови, пластику, відчуття правди, виразність акторської гри, – складний комплекс, який у сукупності відтворює той образ, який ми бачимо на сцені, на екрані.

Актор, відіграючи різноманітні сюжети, отримує досвід поведінки у різноманітних ситуаціях, має змогу подивитися на світ очима іншої людини. Це також сприяє кращій комунікабельності та взаєморозумінню з партнерами по сцені.

Отже, оволодіння майстерністю слова у процесі виконання ролі є основною метою занять сценічною мовою, саме цей предмет допомагає актору у його професійній діяльності. Завдяки їй можливе вдале перевтілення, входження в роль, відчуття себе тим персонажем, якого потрібно зобразити. Таким чином актор, щоразу виходячи, на сцену, може бути справжнім.

Аналізуючи різні джерела, підсумовуємо, що найважливішим показником для майбутнього актора, який підкреслює акторську майстерність та досконале оволодіння сценічним мовленням, є емоційна виразність, що розкриває глибину думок і почуттів.

Людський голос унікальний і, оскільки він підкорюється нашій волі, ми здатні контролювати його видобування, а, отже, довести мовну техніку до досконалості. Для молодих акторів це є необхідною умовою для професійного майбутнього, адже саме якісний голос здатний емоційно вплинути на глядача.

Сценічне мовлення своєю чергою перебуває у постійному розвитку та щоразу поповнюється різноманітними науковими працями.

Література

1. Гайдеггер М. Дорогою до мови. Переклав з нім. В. Кам'янець. Львів: «Літопис», 2007. 232 с.
2. Грицан Н. Техніка сценічного мовлення. Івано-Франківськ, 2004. 238 с.
3. Ігнатюк М. М., Сулятицький М. І. Свічадо зореслова: Посібник-хрестоматія зі сценічної мови для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв / М. М. Ігнатюк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 532 с.
4. Курбас Лесь. Філософія театру / Лесь Курбас; упоряд. М. Лабінський. К.: Основи, 2001. 917 с.
5. Овчиннікова А. П. П'ять кроків до гарної мови: Мовленнєва комунікація: техніка мовлення. Під ред. А.Ю. Цофнаса. Одеса: ОКФА, 1997. 184 с.
6. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів / Г. А. Олійник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 224 с.
7. Станиславский К. С. Собрание сочинений в 8 томах. М.: Искусство, 1955. Т. 4: Работа актера над собой. 1955. 484 с.
8. Сценическая речь: Учебник. Под ред. И. П. Козляниновой и И. Ю. Промптовой. 5-е изд., испр. и доп. М.: Изд-во «ГИТИС», 2009. 558 с.
9. Теория и практика сценической речи. Коллективная монография / Отв. ред. В. Н. Галендеев. СПб.: СПбГАТИ, 2005. 135 с.

References

1. Gaydegger M. (2007). On the way to the language. Lviv [in Ukrainian].
2. Ghrycan N. (2004). The Technique of Scenic Phenomenon. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Ighnatjuk M. M., Suljatyckyj M. I. (2011). Svichado zozrezov: Handbook, textbook of scenic language for students of higher educational institutions of culture and arts. Ternopilj: Navchaljna knygha – Boghdan [in Ukrainian].
4. Kurbas Lesj. (2001). Philosophy of the theater. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
5. Ovchynnikova A. P. (1997). Five Steps to a Good Language: Speech Communication: Speech Technology. Odesa: OKFA [in Ukrainian].
6. Olijnyk Gh. A. (2007). Expressive reading. Fundamentals of the theory. Teacher's Guide / Ternopil: Educational book – Bogdan [in Ukrainian].
7. Stanyslavskij K. S. (1955). Collection of works in 8 volumes. Volume 4: Actor's work over yourself. Moscow: Yskusstvo [in Russian].
8. Stage speech: Textbook. Ed. I. P. Kozlaninova and I. Yu. Promptovoy, 5th ed. (2009). Moscow: «GhYTYS» [in Russian].
9. Theory and practice of scenic speech. Collective monography. Ed. Galendeev(2005). St. Petersburg: SPbGATI [in Russian].